भाषापरिच्छेदः ॥ (विष्णुः । यथा, महाभारते । १३ । १४९ । ४३ ।
"ओजस्तेजो द्युतिधरः प्रकाशात्मा प्रतापनः ॥"
शिवः । यथा, तत्रैव । १३ । १७ । ५२ ।
"तेजोऽपहारी बलहा मुदितोऽर्थोऽजितोऽवरः ॥"
द्विसप्ततिसाध्यमौलिककायस्थानामन्यतमः । तत्र अकारान्तोऽयम् । यथा, कुलदीपिकायाम् ।
"खामः घोषो धर वैश्योषो
वीरस्तेजश्चार्णव आशः ॥")
तेजःफलः, पुं, (तेजसे बलाय तेजःप्रदं वा फलमस्य ।) वृक्षविशेषः । तेजफल इति भाषा । तत्पर्य्यायः । बहुफलः २ शाल्मलीफलः ३ स्तबकफलः ४ स्तेयफलः ५ गन्धफलः ६ कण्टद्रुमः ७ । अस्य गुणाः । कटुत्वम् । तीक्ष्णत्वम् । सुगन्धित्वम् । दीपनत्वम् । वातश्लेष्मारुचिनाशित्वम् । बालरक्षाकरत्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥
तेजनः, पुं, (तेजयति अग्निमिति । तिज+णिच्+ल्युः ।) वंशः । इत्यमरः । २ । ४ । १६१ ॥ मुञ्जः । भद्रमुञ्जः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (वाणादीनां फलके । यथा, मनुः । ७ । ९० ।
"न कर्णिभिर्नापि दिग्धैर्नाग्निज्वलिततेजनैः ॥"
उद्दीपने, क्ली । यथा, सुश्रुते चिकित्सितस्थाने । २४ अध्याये ।
"सिरासुखविविक्तत्वं त्वक्स्थस्याग्नेश्च तेजनम् ॥")
तेजनकः, पुं, (तेजयतीति । तिज+णिच्+ल्युः संज्ञायां कन् । यद्वा, तेजनेन फलकेन कायतीति । कै+कः ।) शरः । इत्यमरः ।२।४।१६२॥
तेजनी, स्त्री, (तेजयतीति । तिज+णिच्+ल्युः । गौरादित्वात् ङीष् ।) मूर्व्वा । इत्यमरः । २ । ४ । ८३ ॥ (अस्याः पर्य्याया यथा,—
"तेजनी पिलुनी देवा तिक्तवल्ली पृथक्त्वचा । धनुःश्रेणी मधुरसा मूर्व्वा निर्द्दहनीति च ॥"
इति वैद्यकरत्नमालायाम् ।
पर्य्यायान्तरं यथा,—
"मूर्व्वा मधुरसा देवी मोरटा तेजनी स्रुवा । मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्यपि ॥"
इति भावप्रकाशे पूर्ब्बखण्डे प्रथमे भागे ॥)
ज्योतिष्मती । इति शब्दरत्नावली ॥ (तेजवती । अस्याः पर्य्याया यथा,—
"तेजस्विनी तेजवती तेजोह्वा तेजनी तथा ।"
इति भावप्रकाशस्य पूर्ब्बखण्डे प्रथमे भागे ॥)
तेजपत्रं, क्ली, (तेजयतीति । तिज+णिच्+अच् । तेजं पत्रमस्य ।) स्वनामख्यातद्रव्यः । तज इति तेजपात इति च भाषा । तत्पर्य्यायः । गन्धजातम् २ पत्रम् ३ पत्रकम् ४ । इति शब्दरत्नावली । अस्य गुणाः । कफवातार्शोहृल्लासारुचिनाशित्वम् । इति राजवल्लभः ॥ अमरोक्तपर्य्यायास्त्वक्पत्रशब्दे द्रष्टव्याः ॥ तस्य नामगुणाः ।
"त्वक्पत्रञ्च वराङ्गं स्याद्भृङ्गं चोचं तथोत्कटम् ।
त्वचं लघूष्णं कटुकं स्वादु तिक्तञ्च रूक्षकम् ॥
पित्तलं कफवातघ्नं कण्ड्वामारुचिनाशनम् ।
हृद्बस्तिरोगवातार्शःकृमिपीनसशुक्रहृत् ॥"
इति भावप्रकाशः ॥
तेजलः, पुं, (तेजति अतिशयेन पालयति शावकानिति । तेज पालने+बाहुलकात् कलच् ।) कपिञ्जलपक्षी । इति राजनिर्घण्टः ॥
तेजस्करं, त्रि, (तेजः करोतीति । तेजस्+कृ+टः ।) तेजोवृद्धिकारकद्रव्यम् । इति वैद्यकम् ॥
तेजस्विनी, स्त्री, (तेजो विद्यतेऽस्याः । तेजस्+विनिः स्त्रियां ङीप् ।) ज्योतिष्मती । इति शब्दरत्नावली ॥ महाज्योतिष्मती । इति राजनिर्घण्टः ॥ (तेजवल्कल इति च । तत्पर्य्याया यथा,—
"तेजस्विनी तेजवती तेजोह्वा तेजनी तथा ।"
अस्या गुणा यथा,—
"तेजस्विनी कफश्वासकासास्यामयवातहृत् । पाचन्युष्णा कटुस्तिक्ता रुचिवह्निप्रदीपनी ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्ब्बखण्डे प्रथमे भागे ॥)
तेजस्वी, [न्] त्रि, (तेजोऽस्यस्येति । विनिः ।) तेजोयुक्तः । यथा,—
"महातपस्वी तेजस्वी ब्रह्मचारी च सुव्रती । शुद्धबुद्धिर्धोक्तं शास्त्रञ्च पठितात्मा च पण्डितः ॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डम् ॥
(इन्द्रस्य पुत्रविशेषः । यथा, महाभारते । १ । १९८ । २९ ।
"शान्तिश्चतुर्थस्तेषां वै तेजस्वी पञ्चमः स्मृतः ॥")
तेजितः, त्रि, (तिज+क्तः ।) तीक्ष्णीकृतः । शाणान इति भाषा । तत्पर्य्यायः । निशितः २ क्ष्णुतः ३ शाणितः ४ । इत्यमरः । ३ । १ । ९१ ॥ शान्तः ५ शाणादिमार्ज्जितः ६ । इति शब्दरत्नावली ॥ क्ष्णुतः ७ निशातः ८ शितः ९ शातः १० । इति जटाधरः ॥
तेजीयान्, [स्] त्रि, (तेजो विद्यतेऽस्य । तेजस्+ईयसुन् ।) तेजोयुक्तः । यथा,—
"अशानी पुरुषः शश्वच्छ्रितञ्च स्वकर्म्मणा । तेजीयसां न दोषाय वह्नेः सर्व्वभुजो यथा ॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डम् ॥
तेजोमन्थः, पुं, (तेजो मथ्नातीति । मन्थ+कर्म्मण्यण् ।) गणिकारिका । इति रत्नमाला ॥
तेजोरूपं, क्ली, (तेजः सर्व्वप्रकाशकं चैतन्यं रूपं यस्य ।) ब्रह्म । यथा,—
"अशरीरं विग्रहवदिन्द्रियवदतीन्द्रियम् । यदसाक्षि सर्व्वसाक्षि तेजोरूपं नमाम्यहम् ॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डम् ॥
तेजोवती, स्त्री, (तेजोऽस्त्यस्या इति । तेजस्+मतुप् मस्य वः ।) गजपिप्पली । इति शब्दरत्नावली ॥ चविका । इति रत्नमाला ॥ महाज्योतिष्मती । इति राजनिर्घण्टः ॥ तेजल इति तेजवल्कल इति च भाषा । तस्याः पर्य्यायगुणाः ।
"तेजस्विनी तेजवती तेजोह्वा तेजनी तथा । तेजस्विनी कफश्वासकासास्यामयवातहृत् ॥
पाचन्युष्णा कटुस्तिक्ता रुचिवह्निप्रदीपनी ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्ब्बखण्डे प्रथमे भागे ॥
(अग्नेर्विमानम् । यथा, ब्रह्माण्डे १८ अध्याये ।
"महाविमानं प्रथितं भास्करं जातवेदसः । सा हि तेजोवती नाम हुताशस्य महासभा ॥")
तेजोह्वः, पुं, (तेजोयुक्तो ह्वः । अग्न्युत्पादकत्वादस्य तथात्वम् ।) चुक्राम्लिमन्थः । इति राजनिर्घण्टः ॥
तेन, अ, तद्धेतुना । इत्यमरटीकायां भरतः ॥ सेद निमित्ते इति भाषा ॥
तेनः, पुं, (ते गौरी न शिवो यत्र ।) गानाङ्गविशेषः । यथा, सङ्गीतदामोदरे ।
"तेनेति शब्दस्तेन स्यात् मङ्गलानां प्रदर्शकः । ते शब्देनोच्यते गौरी नशब्देनोच्यते हरः ॥ तेन माङ्गलिकत्वाय शब्दस्तेन इति स्मृतः ॥"
तेप, ऋ ङ कम्पे । च्युतौ । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वां-आत्मं-अकं-सेट् ।) ऋ, अतितेपत् । ङ, तेपते वृक्षः । तितिपे । इति दुर्गादासः ॥
तेमः, पुं, (तिम आर्द्रीभावे+भावे घञ् ।) आर्द्रीभावः । इत्यमरः । ३ । २ । २९ ॥
तेमनं, क्ली, (तिम+भावे ल्युट् ।) आर्द्रीकरणम् । व्यञ्जनम् । इति मेदिनी । ने, ७२ ॥
तेमनी, स्त्री, (तिम्यतेऽनेनेति । तिम+ल्युट्+ङीप् ।) चुल्लीभेदः । इति हेमचन्द्रः ॥
तेव, ऋ ङ देवने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वां-आत्मं-अकं-सेट् ।) देवनमिह क्रीड़ा । ऋ, अतितेवत् । ङ, तेवते । तेवते बालः कन्दुकैर्निर्व्वमिति हलायुधः । देवनमिह रोदनमिति भट्टमल्लः । इति दुर्गादासः ॥
तेवनं, क्ली, (तेव्यते दीव्यतेऽस्मिन्निति । तेव क्रीड़ायाम्+अधिकरणे ल्युट् ।) केलिकाननम् । (भावे ल्युट् ।) क्रीड़ा । इति मेदिनी । ने, ७१॥ (यथा, शब्दार्थचिन्तामणिधृतरामायणवचनम् ।
"तेवनेन वनं गत्वा नदीस्रोतो बहूदकाः ॥")
तैक्ष्ण्यं, क्ली, (तीक्ष्णस्य भावः । तीक्ष्ण+ष्यञ् ।) तीक्ष्णता । इति व्याकरणम् ॥ (यथा, सुश्रुते । १ । ५ ।
"शौर्य्यमाशुक्रियाशस्त्रतैक्ष्ण्यमस्वेदवेपथू ॥"
कठोरता । यथा, रामायणे । २ । २१ । ४४ ।
"तदेतां विकृतानार्य्यां क्षत्रधर्म्माश्रितां मतिम् । धर्म्ममाश्रय मा तैक्ष्ण्यं मद्बुद्धिरनुगम्यताम् ॥"
क्रूरता । यथा, मनुः । ४ । १६३ ।
"दैवं दम्भञ्च मानञ्च क्रोधं तैक्ष्ण्यञ्च वर्ज्जयेत् ॥"
"मातृसर्य्यं घनोद्धतत्वाद्दाभिमानकोपक्रौर्य्याणि वर्ज्जयेत् ।" इति तट्टीकायां कुल्लूकभट्टः ॥)
तैजसं, क्ली, (तेजसो विकारः । तेजस्+"तस्य विकारः ।" ४ । ३ । १३४ । इत्यण् ।) घृतम् । इति स्मृतिः ॥ धातुद्रव्यम् । इत्यमरः ।२।९।९९॥ (यथा, मनुः । ५ । १११ ।
"तैजसानां मणीनाञ्च सर्व्वस्याश्ममयस्य च ॥"
तीर्थविशेषः । यथा, महाभारते ।९।४६।१०३।
"तैजसं नाम तत्तीर्थं यत्र पूर्व्वमपाम्पतिः ।"